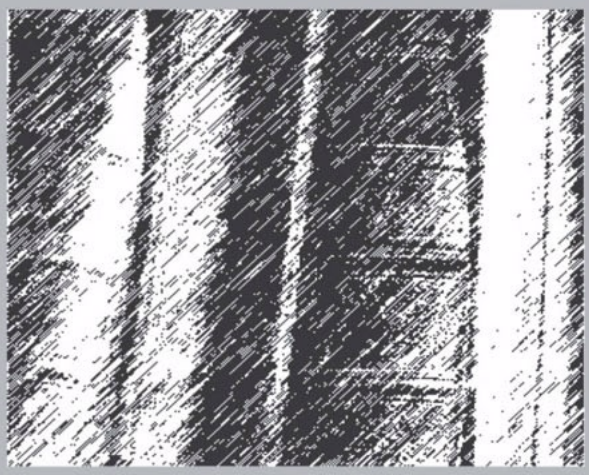

ANNA WALIGÓRA-HUK

Młodzież gimnazjalna z terenów wiejskich a używki — diagnoza i wnioski dla profilaktyki szkolnej

Young people from rural areas and stimulants — diagnosis and proposals for prevention education

Abstract: This article concerns the issue of using, and general contacts, youth from rural areas of Silesia with stimulants, particularly alcohol, afterburners and drugs. The article presents the results of diagnostic tests its own, as well as requests for educational and preventive practices. The results show how the impact of the implemented strategy are insufficient.

Key words: alcohol, drugs, afterburners, youth, preventive practices.

Wstęp

Zachowania młodzieży, także te negatywne lub dewiacyjne, spełniają określoną funkcję w rozwoju młodej osoby. Prostym sposobem na poradzenie sobie ze sfrustrowanymi potrzebami oraz doświadczanymi przykrymi emocjami jest odreagowanie w postaci sięgania po poprawiające samopoczucie używki. Tendencje te wzrastają, gdy młody człowiek doświadcza jednocześnie sytuacji problemowej oraz braku umiejętności osobistych i społecznych, potrzebnych do dobrego poradzenia sobie z ową trudną sytuacją (Prajsner, 2003). Działania profilaktyczne powinny być prowadzone w takich warunkach, aby potrzeby młodzieży zaspokajane były w sposób konstruktywny, stanowiąc zarazem alternatywę dla zachowań związanych z sięganiem po używki. Obserwując zachowania młodych ludzi, można wyciągnąć wnioski, iż zainteresowanie korzystaniem z różnego rodzaju używek nie maleje, a zmieniają się jedynie trendy w obszarze konkretnych rodzajów czy gatunków (dla przykładu warto tu wymienić wręcz modne w ostatnim czasie dopalacze) środków psychoaktywnych (por. Urban, red., 2001; Kozak, 2007).

Szkoła jest dla uczniów źródłem wielu zarówno pozytywnych, jak i negatywnych przeżyć. Ciągłe uczucie bycia kontrolowanym i ocenianym, blokowanie aktywności, spostrzeganie swojej sytuacji jako położenia bez wyjścia może być przyczyną silnych frustracji, które często są źródłem sięgania po używki (Sawicka, 1999). Do zadań szkoły należy przede wszystkim profilaktyka pierwszorzędowa, określana mianem uprzedzającej. Jej celem jest promowanie zdrowego stylu życia, niedopuszczanie do wystąpienia patologii społecznej, chronienie młodzieży przed zagrożeniem niedostosowania społecznego. Oddziaływania w ramach tej profilaktyki to promowanie własnych, pozytywnych postaw społecznych uczniów, korygowanie ich nieprawidłowych zachowań, stwarzanie atmosfery zaufania i bezpieczeństwa oraz rozwijanie u uczniów poczucia wartości i konieczności brania odpowiedzialności za własne zachowania (Szymańska, 2002). Działania pierwszego stopnia prowadzone są w kilku obszarach: informacyjnym, edukacji psychologiczno-społecznej, działalności alternatywnej. Program profilaktyki powiązany jest z programem wychowawczym szkoły, statutem szkolnym, zestawem programów nauczania i tematyką lekcji do dyspozycji wychowawcy. W realizacji zadań profilaktyki biorą udział wszyscy nauczyciele, wspierając rozwój uczniów w trakcie realizowanych treści zajęć lekcyjnych (Gwizdek, Sołtys, 2002). Oddziaływania realizowane w sposób spójny przez wiele podmiotów szkolnych dają nadzieję na uzyskanie wymiernych efektów.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Czas uczęszczania do gimnazjum to okres, w którym dojrzewająca młodzież przejawia wiele zachowań ryzykownych i niebezpiecznych, także tych związanych z sięganiem po używki. Ucieczka w alkohol czy narkotyki stanowi dla uczniów nierzadko formę niekonstruktywnego odreagowania napięć, frustracji, niepokojów (Myers, 2003). Przedstawione w artykule wyniki badań mogą posłużyć za cenne wnioski w trakcie formułowania szkolnego programu oddziaływań profilaktycznych (por. Gaś, 1998; Rylke, Tuszewski, 2004).

Diagnoza i wyniki badań

Cel poznawczy badań własnych, oprócz dokonania wstępnej diagnozy, stanowiło rozeznanie kontaktów młodzieży gimnazjalnej z terenów wiejskich w używkach. Wyniki uzyskane w toku badań winny być, dla celów porównawczych, zestawione z wynikami uzyskanymi na podstawie diagnozy młodzieży w środowisku miejskim, co dałoby pełen obraz sytuacji młodzieży, a zarazem pole do konstruowania interesujących wniosków. Niemniej niniejsze opracowanie przedstawia wyłącznie wycinek diagnozy przeprowadzonej na terenie niewielkiej gminy województwa śląskiego.

Przeprowadzone na użytek artykułu badania miały charakter diagnostyczny. W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Narzędzia, których użyto w przeprowadzonych badaniach, to kwestionariusze ankiety oraz wywiadu nieskategoryzowanego. W badaniach zastosowano wywiad otwarty, jawny, przeprowadzony z gimnazjalistami szkół z terenów wiejskich: grupę badawczą stanowiło 39 uczniów klas III gimnazjum w przedziale wiekowym 15—16 lat. Badaniami objęto 21 chłopców i 18 dziewcząt. Kwestionariusz ankiety i wywiadu został skonstruowany w taki sposób, by pozyskać dane umożliwiające udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze w zakresie używania przez młodzież alkoholu, narkotyków i innych środków psychoaktywnych. Kwestionariusz ankiety składał się z 32 pytań, w większości opatrzonych kafeterią. Pytania sformułowane były w taki sposób, by pozwoliły na zdiagnozowanie częstotliwości kontaktów młodych ludzi z używkami, rodzajów preferowanych przez gimnazjalistów używek, okoliczności, w jakich uczniowie zażywają narkotyki lub piją alkohol, oraz ilości spożywanego alkoholu. W dalszej części kwestionariusza pytania dotyczyły znajomości lokalizacji, w których młodzi ludzie mogą nabyć środki psychoaktywne, stycz-

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

ności najbliższych znajomych osób ankietowanych z używkami, a także opinii młodych ludzi na temat reakcji rodziców na zażywanie przez ich dziecko narkotyków czy spożywanie alkoholu. Ankieta została podzielona na trzy części; składała się z metryczki, pytań dotyczących spożywania alkoholu oraz pytań na temat kontaktów z narkotykami, lekami i innymi środkami psychoaktywnymi. Gimnazjaliści odpowiadali na pytania kwestionariusza w atmosferze anonimowości, mając zapewnienie o wyłącznie diagnostycznym charakterze badań. Zastosowanie technik ankiety i wywiadu pozwoliło na uzyskanie obszernych danych, materiał badawczy został również uzupełniony informacjami zebranymi w trakcie obserwacji zachowań młodzieży w praktyce pozaszkolnej.

Młodzież i alkohol

Jak wynika z przeprowadzonych badań, młodzież z terenów wiejskich miewa sporadyczne kontakty z alkoholem. Częstotliwość spożywania alkoholu przez ankietowaną młodzież przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Spożywanie alkoholu przez młodzież z terenów wiejskich (*N* = 39)

Częstotliwość	Odpowiedzi	
	liczba	procent
6—9 razy w życiu	6	9
40 razy i więcej w życiu	12	20
6—9 razy w ostatnim roku	6	9
10—19 razy w ostatnim roku	12	20
20—39 razy w ostatnim roku	6	9
Wcale w ostatnim miesiącu	6	9
3—5 razy w ostatnim miesiącu	9	15
6—9 razy w ostatnim miesiącu	6	9

Badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Najwięcej młodych ludzi spożywało alkohol ok. 40 razy w życiu, a w ostatnim roku od 10 do 19 razy. Biorąc pod uwagę wiek ankietowanych, owa częstotliwość budzi niepokój. Analizując wyniki badań, można zauważyć, iż większość spośród badanych osób spożywa alkohol co najmniej raz w miesiącu.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Rodzaje alkoholu, jaki młodzież spożywała w ostatnim miesiącu, zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Alkohol spożywany przez młodzież w ostatnim miesiącu (*N* = 39)

Rodzaj alkoholu	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Piwo	21	54
Wódka	12	31
Wino	6	15

Źródło: Badania własne.

Jak wynika z badań, większość młodzieży spożywa piwo, które nie stanowi napoju wysokoprocentowego. Bywa, że młodzież wyraża opinię, iż piwo nie stanowi napoju alkoholowego. Tak lekceważące podejście kształtuje w światopoglądzie młodych ludzi mit przyzwolenia na spożywanie, wręcz obojętne dla dojrzewającego organizmu, coraz większych ilości piwa. W celu bardziej wnikliwego rozeznania rodzaju alkoholu najczęściej spożywanego przez młodzież badanym zostało postawione pytanie: „Czy podczas ostatniej sytuacji, kiedy spożywałeś alkohol, piłeś piwo?". Odpowiedzi udzielanie przez młodzież przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Ilość piwa spożytego przez młodzież podczas ostatniej sytuacji spożywania alkoholu (*N* = 39)

Ilość spożytego piwa	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Nigdy nie piję piwa	12	33
1—2 typowe butelki, puszki	9	25
3—4 typowe butelki, puszki	6	17
Ostatnim razem nie piłem piwa	6	17
Mniej niż jedną butelkę, puszkę	3	8

Badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź lub nie udzielić żadnej odpowiedzi.
Źródło: Badania własne.

Badania dowodzą, że spośród młodych ludzi spożywających piwo ponad 25% wypija podczas pojedynczej sytuacji 1 do 2 butelek czy puszek piwa. Natomiast 17% spożywa od 3 do 4 butelek, co w tak młodym wieku bez wątpienia skutkuje stanem alkoholowego upojenia.

Odpowiedzi młodzieży na pytanie: „Czy podczas ostatniej sytuacji, kiedy spożywałeś alkohol, piłeś wino?", zawarto w tabeli 4.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Tabela 4

Ilość wina spożytego przez młodzież podczas ostatniej sytuacji spożywania alkoholu (*N* = 39)

Ilość spożytego wina	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Nigdy nie piję wina	24	61
Mniej niż jeden kieliszek	12	31
Ostatnim razem nie piłem wina	3	8

Źródło: Badania własne.

Z badań wynika, że młodzież spożywająca alkohol rzadziej pije wino niż piwo. Trudno dookreślić przyczynę owych preferencji, niemniej 61% młodzieży deklaruje, że nigdy nie pije wina.

Odpowiedzi na pytanie: „Czy podczas ostatniej sytuacji, kiedy spożywałeś alkohol, piłeś wódkę?", ujmuje tabela 5.

Tabela 5

Ilość wódki spożytej przez młodzież podczas ostatniej sytuacji spożywania alkoholu (*N* = 39)

Ilość spożytej wódki	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Nigdy nie piję wódki	21	54
3—5 kieliszków	9	23
Ostatnim razem nie piłem wódki	9	23

Źródło: Badania własne.

Jak dowodzą badania, młodzież częściej spożywa wódkę niż wino, ale nie spożywa wódki częściej niż piwa; piwo należy do najbardziej preferowanego trunku wśród młodzieży objętej badaniami. 23% ankietowanych zaznacza, iż podczas pojedynczej sytuacji wypija od 3 do 5 kieliszków wódki.

W kwestii okoliczności, w jakich młodzież spożywa alkohol, wyszczególnić można następujące:

Tabela 6

Okoliczności spożywania alkoholu przez młodzież (*N* = 39)

Okoliczności	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Na ulicy, w parku, pod chmurką	15	46
W domu u kogoś	9	27
Na weselu, na festynie	3	9
W barze, pubie	3	9
U siebie w domu	3	9

Część badanych nie udzieliła żadnej odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Większość młodych ludzi spożywa alkohol w miejscach publicznych, ogólnodostępnych, takich jak ławeczki w parku, teren otaczający pobliskie boiska, sklepy, domy mieszkalne, opuszczone gospodarstwa. Zadziwia odpowiedź wskazująca na spożywanie alkoholu w barach, pubach, jak bowiem powszechnie wiadomo, obowiązuje zakaz sprzedaży osobom do lat 18 napojów alkoholowych. Rodzi się zatem pytanie: kto sprzedaje niepełnoletnim alkohol lub przymyka oko na spożywanie go w swoim lokalu?

Wyniki ankiet wskazują, iż co najmniej raz w życiu upiło się do tej pory 9 spośród ankietowanych nastolatków. 15 osób twierdzi, iż jeszcze nigdy w życiu nie doświadczyło stanu upojenia alkoholem. Niemniej owe 9 osób stanowi ponad 15%, co wskazuje, iż dla znacznego odsetka młodych ludzi incydent upicia się przed osiągnięciem pełnoletniości nie jest doświadczeniem obcym.

Odpowiedzi młodzieży na pytanie o częstotliwość bycia pijanym zawiera tabela 7.

Tabela 7

Stan upojenia alkoholem młodzieży (*N* = 39)

Częstotliwość	Odpowiedzi	
	liczba	procent
W ogóle, nigdy w życiu nie byłem pijany	15	26
1—2 razy w ostatnim roku	12	21
1—2 razy w życiu	9	15
3—5 razy w życiu	6	11
10—19 razy w życiu	6	11
6—9 razy w ostatnim roku	6	11
40 razy i więcej w życiu	3	5

Badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

Gimnazjaliści pytani o intensywność upijania się odpowiadali: „najczęściej jestem na lekkim rauszu" (18 osób) lub „zazwyczaj jestem mocno pijany, nie pamiętam, co robiłem" (9 osób). Odpowiedzi te wskazują, iż stan upojenia alkoholowego dla ponad 69% młodzieży nie jest stanem obcym. Zdumiewa fakt, że młodzież gimnazjalna, sporadycznie próbując alkoholu, wprowadza się w stan całkowitej utraty kontroli nad swoim zachowaniem. Przytoczone wyniki sugerują, iż stosowane oddziaływania profilaktyczne i wychowawcze nie przynoszą pożądanego rezultatu. W ostatnich dwunastu miesiącach blisko 70% młodzieży osoby znajome proponowały spróbowanie piwa, 53% zaproponowano wódkę, a 23% — wino.

Aż 53% gimnazjalistów przyznaje, iż wielokrotnie w ostatnim roku próbowało kupić jakikolwiek alkohol i nigdy nie spotkało się z odmową.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Młodzież i narkotyki

Na pytanie, czy kiedykolwiek chciałeś zażyć narkotyk, 9 osób (23%) odpowiedziało twierdząco. Zagłębiając się w problematykę, warto przytoczyć wyniki badań, które wskazują, iż w ciągu ostatnich 30 dni 3 osoby używały narkotyku, jakim jest marihuana. 100% badanych twierdzi, iż nigdy nie zdarzyło im się wąchać substancji chemicznych (kleje, rozpuszczalniki, środki wziewne) celem odurzenia się, ale 23% miało okazję używać innych środków odurzających (w większości przypadków, jak wskazują uczniowie, była to marihuana). Młodzież podaje, iż nabyła tę substancję od kolegi (6 osób) lub od dilera (3 osoby).

Powody eksperymentowania przez młodzież ze środkami psychoaktywnymi wyszczególniono w tabeli 8.

Tabela 8

Eksperymentowanie młodzieży ze środkami psychoaktywnymi (*N* = 9)

Powód	Liczba
Ciekawość	3
Nuda	3
Chęć spróbowania czegoś zupełnie nowego	3

Źródło: Badania własne.

Powody związane z chęcią doświadczenia nowych wrażeń zdają się dominować młodzieńczą potrzebę sięgnięcia po narkotyki i środki odurzające. Wymieniony przez młodzież powód — „nuda" — wskazuje na brak interesujących i alternatywnych, w stosunku do sięgania po środki psychoaktywne, sposobów spędzania czasu, zorganizowania aktywności. Niniejsze wyniki skłaniają do wyciągnięcia wniosków w zakresie konieczności wprowadzenia na szeroką skalę oddziaływań z obszarów strategii alternatyw profilaktyki drugorzędowej. Owe oddziaływania pozwoliłyby młodzieży dostrzec odmienne sposoby aktywności, pozyskiwania aprobaty rówieśników, spędzania czasu wolnego, stanowiąc zarazem opozycję do sięgania po narkotyki i inne środki psychoaktywne.

Miejsca, w których gimnazjaliści łatwo mogą nabyć narkotyk, podano w tabeli 9.

Odpowiedzi wskazują na możliwość funkcjonowania w pobliżu miejsca zamieszkania młodzieży dilera zajmującego się dystrybucją narkotyków. Zaskakująco wysoki odsetek badanych — 77% — twierdzi, iż nie orientuje się, w jakich miejscach można nabyć narkotyki. Odpowiedź na

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Tabela 9

Możliwości nabycia narkotyków (*N* = 39)

Miejsca	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Nie znam takich miejsc	30	77
Mieszkanie dilera	6	15
Dyskoteka, bar	3	8

Źródło: Badania własne.

to pytanie może odzwierciedlać faktyczny brak wiedzy uczniów na temat miejsc, w których narkotyki można zakupić, lub też sugerować niechęć ujawnienia określonej lokalizacji, ze względu na brak anonimowości w obszarze społeczności lokalnej, jak również możliwość identyfikacji osób rozprowadzających narkotyki, która mogłaby z różnych powodów okazać się dla ankietowanych niekorzystna.

W tabeli 10 przedstawiono katalog narkotyków, które zdaniem młodzieży, najłatwiej można zdobyć w okolicy.

Tabela 10

Łatwość nabycia narkotyków (*N* = 39)

Narkotyki	Odpowiedzi	
	liczba	procent
Marihuana	24	67
Kleje	9	25
Amfetamina	3	8

Źródło: Badania własne.

Zgodnie z przypuszczeniami, narkotykiem najłatwiej dostępnym na lokalnym rynku okazała się marihuana, powszechnie (aczkolwiek niesłusznie) uznawana za narkotyk lekki. Podobnie jak w przypadku przyzwolenia na spożywanie przez młodzież piwa, istnieje wśród gimnazjalistów przekonanie o braku jakiejkolwiek, a jeżeli już, to niewielkiej szkodliwości palenia konopi indyjskich. Nikt spośród przebadanych gimnazjalistów nie brał jak dotąd leków uspokajających czy nasennych bez przepisu i zaleceń lekarza. Młodzież deklaruje ponadto, iż nigdy nie zażywała dopalaczy. Poczynione obserwacje oraz rozmowy indywidualne wskazują, iż uzyskane wyniki nie są w pełni wiarygodne, co może mieć swoje źródło w poczuciu obawy gimnazjalistów, mimo zapewnień o anonimowym charakterze arkusza ankiety, przed niepożądanym wykorzystaniem wyników badań (zwłaszcza w kontekście konsekwencji szkolnych).

Kolejna seria pytań dotyczyła oszacowania, ile spośród znajomych osób objętych badaniami pali papierosy, spożywa alkohol, zażywa narkotyki i substancje psychoaktywne. Wyniki badań przedstawia tabela 11.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Tabela 11

Palenie papierosów, picie alkoholu, zażywanie narkotyków i środków psychoaktywnych przez znajomych badanych (*N* = 39)

Odpowiedź	Pali papierosy		Pije alkohol		Upija się raz w tygodniu		Wącha kleje, rozpuszczalniki		Pali marihuanę		Używa innych narkotyków	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Nikt	3	8	—	—	3	8	33	85	15	38	27	69
Kilka osób	6	15	6	15	15	38	6	15	18	47	9	23
Sporo	6	15	6	15	15	38	—	—	6	15	3	8
Większość	21	54	21	55	6	16	—	—	—	—	—	—
Wszyscy	3	8	6	15	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: Badania własne.

Jak wskazują wyniki badań, większość spośród znajomych młodzieży objętej badaniami pali papierosy i spożywa alkohol. Koledzy i koleżanki ankietowanych często upijają się, ale także palą marihuanę. Pytanie skonstruowano w ten sposób, aby rozpoznać preferencje występujące w grupie rówieśniczej, które pozwalają na wstępne oszacowanie sposobów spędzania czasu i sięgania po różnego rodzaju używki. Niemniej fakt, iż uczniowie otaczają się znajomymi mającymi styczność bezpośrednią z używkami, absolutnie nie sugeruje, iż sami badani również owe kontakty miewają.

Kolejne zagadnienie poruszone w ankiecie dotyczyło oszacowania stopnia trudności pozyskania konkretnych używek. Młodzież została zapytana o określenie poziomu trudności nabycia poszczególnych substancji. Ocena możliwości pozyskania poszczególnych substancji w opinii młodzieży została przedstawiona w tabeli 12.

Tabela 12

Możliwość pozyskania przez młodzież poszczególnych substancji (*N* = 39)

Odpowiedź	Papierosy		Piwo		Wino		Wódka		Narkotyki	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dosyć łatwe	15	38	18	46	12	30	15	38	6	16
Bardzo łatwe	18	46	15	38	15	38	15	38	—	—
Dosyć trudne	—	—	3	8	6	16	6	16	12	30
Bardzo trudne	3	8	3	8	—	—	—	—	15	38
Nie wiem	3	8	—	—	6	16	3	8	6	16

Źródło: Badania własne.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Młodzież nie dostrzega większych trudności i przeszkód w sytuacji chęci nabycia zwłaszcza papierosów, piwa, wódki i wina. Dla 38% nabycie narkotyków okazuje się czynnością bardzo trudną lub wręcz niemożliwą.

Kolejne pytanie dotyczyło oszacowania, ilu spośród najbliższych przyjaciół osób objętych badaniami pali papierosy, spożywa alkohol, zażywa narkotyki i substancje psychoaktywne. Wyniki badań przedstawia tabela 13.

Tabela 13

Palenie papierosów, picie alkoholu, zażywanie narkotyków i środków psychoaktywnych przez przyjaciół badanych (*N* = 39)

Odpowiedź	Pali papierosy		Pije alkohol		Upija się raz w tygodniu		Wącha kleje, rozpuszczalniki		Pali marihuanę		Używa innych narkotyków	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Nikt	6	15	12	33	27	61	24	80	21	50	3	17
Kilka osób	12	31	3	9	6	13	6	20	15	35	15	83
Sporo	6	15	12	33	6	13	—	—	6	15	—	—
Większość	12	31	6	16	6	13	—	—	—	—	—	—
Wszyscy	3	8	3	9	—	—	—	—	—	—	—	—

Badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź lub nie wybrać żadnej odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

Owo pytanie zadano młodzieży w celu rozpoznania preferencji w zakresie sięgania po używki przez najbliższych przyjaciół badanych. Pytanie miało za zadanie zweryfikować rzetelność w sposobie udzielania odpowiedzi na pytania ankiety, ale także określić różnice między sięganiem po używki przez znajomych i kolegów osób ankietowanych a sięganiem po używki przez ich najbliższych przyjaciół. Wyniki w tym zakresie okazują się zbieżne, a więc większość przyjaciół gimnazjalistów objętych badaniami pali papierosy oraz pije alkohol. Gimnazjaliści właściwie nie mają przyjaciół sięgających po narkotyki wziewne, jak kleje czy rozpuszczalniki. Uczniowie mają jednak w gronie swoich przyjaciół osoby palące marihuanę i używające innych narkotyków lub środków psychoaktywnych.

Ponadto, jak wynika z badań, ponad 38% gimnazjalistów ma rodzeństwo, które spożywa napoje alkoholowe, a 23% okazjonalnie upija się. Większość uczniów nie orientuje się w kwestiach zażywania przez swoje rodzeństwo narkotyków, leków czy innych środków psychoaktywnych.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Omawiane zagadnienia pośrednio wiążą się z problematyką korzystania z używek przez grupę rówieśniczą, jak się bowiem okazuje, ponad 23% badanych w ostatnich 12 miesiącach doświadczyło w swoim najbliższym, rówieśniczym środowisku propozycji zapalenia marihuany.

Młodzież zapytana o prawdopodobną reakcję rodziców na wiadomość o upijaniu się przez ich dziecko, używaniu marihuany lub innych środków psychoaktywnych odpowiadała w sposób zaprezentowany w tabelach 14 i 15.

Tabela 14

Ewentualna reakcja ojca na wieść o upijaniu się, używaniu marihuany lub innych środków psychoaktywnych (*N* = 39)

Reakcja ojca	Upijanie się		Zażywanie marihuany		Zażywanie innych narkotyków	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brak reakcji (ojciec nie dowiedziałby się o tym)	12	30	12	30	12	30
Zniechęcałby mnie	3	8	3	8	3	8
Nie pozwoliłby na to	24	62	24	62	24	62

Źródło: Badania własne.

Tabela 15

Ewentualna reakcja matki na wieść o upijaniu się, używaniu marihuany lub innych środków psychoaktywnych (*N* = 39)

Reakcja matki	Upijanie się		Zażywanie marihuany		Zażywanie innych narkotyków	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Brak reakcji (matka nie dowiedziałaby się o tym)	12	30	12	30	12	30
Zniechęcałaby mnie	3	8	3	8	3	8
Nie pozwoliłaby na to	24	62	24	62	24	62

Źródło: Badania własne.

Jak się okazuje, 62% gimnazjalistów w każdym z przeanalizowanych przypadków ma świadomość, iż rodzice nie wyraziliby zgody na upijanie się ich dziecka czy zażywanie przez nie środków psychoaktywnych. Znaczna część młodzieży incydent sięgnięcia po używki zataiłaby jednak zarówno przed mamą, jak i przed tatą, zapewne w obawie przed wychowawczymi konsekwencjami.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

Ostatnią poruszaną w badaniach kwestię stanowiło zagadnienie dotyczące uczestnictwa w organizowanych w szkole zajęciach na temat picia alkoholu, palenia tytoniu lub brania narkotyków. 62% młodzieży przyznaje, iż w ciągu ostatniego roku szkolnego co najmniej raz w takich zajęciach (profilaktycznych, psychoedukacyjnych, wychowawczych) uczestniczyła.

Wnioski dla praktyki pedagogicznej i profilaktycznej

1. Obniżenie częstotliwości sięgania młodych ludzi po używki wymaga przedsięwzięcia wielu inicjatyw o charakterze profilaktycznym. Warto włączyć w harmonogram pracy szkolnej warsztaty i systematyczne prelekcje dla młodzieży z zakresu profilaktyki alkoholowej i narkotykowej. Istotne wydaje się podjęcie współpracy z Gminną Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Pomoc profilaktyczną świadczą także instytucje pozarządowe, stowarzyszenia, kluby etc. W wielu miastach funkcjonują szkoły liderów, które zrzeszają aktywną w zakresie działań profilaktycznych młodzież. Takie organizacje służą pomocą metodyczną i fachowym wsparciem. W szkołach organizować można apele, dyskoteki pod hasłem „Potrafię bawić się bez używek", przygotowywać plakaty i gazetki informujące o szkodliwości spożywania alkoholu czy zażywania narkotyków. Istnieją również na terenie Polski teatry oferujące w swoich repertuarach występy o charakterze profilaktycznym, które stanowią dla uczniów źródło bogatych przeżyć i przemyśleń. Nie można opierać się wyłącznie na mało skutecznej działalności informacyjnej. Katalog oddziaływań profilaktycznych należy poszerzyć o inicjatywy mądre, a zarazem atrakcyjne dla młodych ludzi.

2. W toku działań profilaktycznych należy prowadzić działalność edukacyjną i informującą, mającą na celu zmianę postaw młodzieży wobec napojów procentowych, a zwłaszcza piwa, które w opinii wielu nie stanowi napoju alkoholowego. Istotne, by zmienić podejście młodzieży, które kształtuje w ich światopoglądzie mit przyzwolenia na spożywanie coraz większych ilości piwa. A jak wynika z badań, to właśnie piwo należy do preferowanych przez gimnazjalistów trunków. Podobnie ma się sprawa z marihuaną, która przez znaczny odsetek młodzieży uznawana jest za narkotyk miękki, nieszkodliwy, godny legalizacji. W tej kwestii również niezmiernie ważne są różnorodne działania informacyjne i edukacyjne skierowanie do uczniów oraz ich rodziców. W realizacji owych postulatów pomocne mogą być warsztaty, prelekcje, spotkania z funkcjonariuszami

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

policji, przedstawicielami ośrodków uzależnień lub też pogadanki z osobami, które wyrwały się ze szponów nałogu i prowadzą społeczną działalność szkoleniową oraz informacyjną.

W toku oddziaływań warto wykorzystać programy profilaktyczne adekwatne do zdiagnozowanych potrzeb, przykładowo: „Drugi Elementarz, czyli program siedmiu kroków", opracowany w Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych; „Dziękuję — Nie" — program edukacyjno-treningowy Stefana Mieszalskiego, Mirosława Szymańskiego, Ewy Sobczyk i Jacka Morawskiego; „Zanim spróbujesz" — program psychoedukacyjny autorów PTP — Barbary Jakubowskiej i Zofii Sobolewskiej; „Spójrz inaczej" — program wychowawczo-profilaktyczny stworzony przez Andrzeja Kołodziejczyka, Ewę Czemierchowską i Tomasza Kołodziejczyka; „Tak czy nie" — program edukacyjno-treningowy Witolda Skrzypczyka.

3. Ze względu na fakt, iż większość młodych ludzi spożywa alkohol w miejscach publicznych, ogólnodostępnych, takich jak ławeczki w parku, teren otaczający pobliskie boiska, sklepy, domy mieszkalne czy opuszczone gospodarstwa, należałoby wprowadzić zakrojone na szeroką skalę działania mające przeciwdziałać temu zjawisku. Istotne wydaje się silniejsze zaangażowanie we współpracę policji, straży miejskiej, Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej, Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych czy dzielnicowego. Ważne, by szerzyć świadomość także wśród rodziców, co czynić można w trakcie warsztatów o charakterze pedagogizacyjnym. Fakt, iż młodzi ludzie spożywają alkohol w miejscach publicznych, świadczy o nieudolności organów powołanych do zapobiegania patologiom, jak również o wszechobecnym przyzwoleniu i obojętności społecznej. Gmina jako organ prowadzący szkołę winna zainteresować się tym, w jaki sposób, w jakich miejscach i za czyim pośrednictwem młodzi ludzie kupują alkohol, jak bowiem wynika z badań, aż 53% gimnazjalistów przyznaje, iż wielokrotnie w ostatnim roku próbowało kupić alkohol i nigdy nie spotkało się z odmową. Ponadto, młodzież nie dostrzega większych trudności i przeszkód w sytuacji chęci nabycia papierosów, piwa, wódki i wina, co również powinno dawać do myślenia przedstawicielom organów samorządu terytorialnego i policji.

4. Istotne wydaje się także baczniejsze monitorowanie środowisk lokalnych, aby rozeznać i wyeliminować osoby mogące dystrybuować wśród uczniów narkotyki, dopalacze i inne środki psychoaktywne.

5. Należy stale prowadzić działalność mającą na celu informowanie młodzieży na temat szkodliwego wpływu alkoholu na ich stan zdrowia, zarówno psychicznego, jak i somatycznego. Jak bowiem wynika z badań, zdarza się, iż młodzi ludzie upijają się do nieprzytomności. Ważne, by podkreślać, jak alkohol obniża zdolności i funkcje poznawcze (pamięć,

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

koncentrację, uwagę). Spożywany w dużych ilościach uszkadza obszary kory czołowej, wpływając na trudności z panowaniem nad własnymi emocjami. Na uwadze należy mieć fakt, iż spożywanie alkoholu wpływa na poziom przyswajania wiadomości i umiejętności szkolnych, a tym samym może wpływać na niższy poziom osiągnięć szkolnych. Te informacje powinny być stale nagłaśniane wśród młodzieży, rodziców i nauczycieli, ponieważ choć są powszechnie znane, jak widać, nadal nie przez wszystkich respektowane.

6. Powody związane z sięganiem przez młodzież po używki to zwłaszcza chęć doznania nowych wrażeń, brak interesujących i alternatywnych, w stosunku do sięgania po środki psychoaktywne, sposobów spędzania czasu, zorganizowania aktywności. Niniejsze wyniki skłaniają do wyciągnięcia wniosków w zakresie konieczności wprowadzenia na szeroką skalę oddziaływań z obszarów strategii alternatyw profilaktyki drugorzędowej. Owe oddziaływania pozwoliłyby młodzieży dostrzec odmienne sposoby aktywności, pozyskiwania aprobaty rówieśników, spędzania czasu wolnego, stanowiłyby zarazem alternatywę dla sięgania po narkotyki i inne środki psychoaktywne. A zatem należy nauczyć młodzież aktywnego, rozwijającego i konstruktywnego spędzania czasu. Ważne, by organizować młodym ludziom aktywność pozaszkolną, wzbudzającą w nich pasję i zainteresowanie. Szeroka oferta organizacji pozarządowych, klubów młodzieżowych i sportowych zapewne może uczniów zaciekawić.

7. W odwołaniu do punktu poprzedniego, jak również bezpośrednich wyników badań, które wskazują, iż większość przyjaciół gimnazjalistów objętych badaniami pali papierosy oraz pije alkohol, bywa również, iż pali marihuanę i używa innych narkotyków lub środków psychoaktywnych, należy poddać monitoringowi grupę rówieśniczą, w której dziecko przebywa, oraz osoby, z którymi spędza czas wolny. Jak się bowiem okazuje, ponad 23% badanych w ostatnich 12 miesiącach otrzymało w swoim najbliższym, rówieśniczym środowisku propozycję zapalenia marihuany. Rodzice powinni dobrze znać znajomych swojego dziecka, ważne, by mieli również świadomość, gdzie pociechy spędzają wolne popołudnia czy wieczory.

8. W obecnej sytuacji w objętej badaniami szkole profilaktyka realizowana jest wyłącznie w ramach strategii informacyjnych, natomiast badania (Szymańska, 2002; Rykle, Tuszewski, 2004) dowodzą, iż efektywne okazują się strategie edukacyjne i strategia alternatyw. Zasadne wydaje się wprowadzenie kompleksowych, systematycznych oddziaływań profilaktyki zażywania używek, w które włączone będą zarówno podmioty środowiska lokalnego, jak i wszyscy pracownicy szkoły oraz rodzice uczniów. Wyniki badań jasno wskazują bowiem, że realizowane w ramach strategii informacyjnej (a więc skoncentrowanej na

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632

przekazie rzetelnej wiedzy dotyczącej używek) oddziaływania okazują się niewystarczające. Przekazywanie młodym ludziom konkretnej wiedzy na temat szkodliwości substancji psychoaktywnych w większości przypadków nie wpływa na zmianę postaw, a co za tym idzie, na zmianę zachowań, a więc zaniechanie sięgania po alkohol czy narkotyki. W dzisiejszym świecie oprócz przekazywania wiedzy należy kształtować adekwatne zachowania w obliczu sytuacji ryzykownych, a więc poza odczytami, prelekcjami i pogadankami na temat szkodliwości palenia czy picia należy proponować uczniom naukę zachowań asertywnych, umiejętności alternatywnego pozyskiwania szacunku i akceptacji grupy rówieśniczej, a także wspierać czynniki chroniące.

Bibliografia

Gaś Z., 1998: *Psychoprofilaktyka. Procedury konstruowania programów wczesnej interwencji*. Lublin.

Gwizdek B., Sołtys E., 2002: *Gimnazjalny projekt profilaktyczno-wychowawczy*. Warszawa.

Kozak S., 2007: *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*. Warszawa.

Myers D., 2003: *Psychologia*. Przeł. J. Gilewicz. Red. J. Brzeziński. Poznań.

Prajsner M., 2003: *Młodzież z grup ryzyka*. Warszawa.

Rylke H., Tuszewski T., 2004: *Powrót do źródeł. O profilaktyce w szkołach*. Kielce.

Sawicka K., 1999: *Socjoterapia*. Warszawa.

Szymańska J., 2002: *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej profilaktyki*. Warszawa.

Urban B., red., 2001: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*. Kraków.

Plik zabezpieczony watermarkiem jawnym i niejawnym: 2190473A34636632